

The work of the legal clinic «Veritas» of the Faculty of Law of the Black Sea National University named after Petro Mohyla is analyzed in the context of martial law. The activity of the legal clinic «Veritas» regarding the provision of legal advice to socially vulnerable sections of the population is described; attention is focused on such a feature of the clinic as the provision of assistance to persons with disabilities, including sign language persons within the framework of cooperation with public organizations of persons with disabilities. It is emphasized that during the martial law, a program of industrial practice was developed on the basis of the legal clinic, and master's students are involved in remote practice. It tells about the presence of the clinic in social networks. It is emphasized that clinicians during 2022–2023 successfully proved themselves in three projects from the Association of Legal Clinics of Ukraine, and also took part in a mutt court organized by NABU and NAZK.

Attention is drawn to the fact that the direction of media legal education is dynamically developing in the clinic: webinars, online discussions, etc. are regularly held on a wide variety of topics with the invitation of practicing lawyers as speakers, and active cooperation with stakeholders. It is recommended that legal clinics create their own YouTube channels and develop them as an educational platform in order to increase the level of legal awareness of both clinicians and students, as well as the entire population, as well as involve mentors in the legal clinical movement.

Keywords: legal clinic, innovative methods, martial law, legal education, legal clinical education, law student, reformation.

УДК 343.2

DOI 10.31558/2786-5835.2023.1.1.9

Карачевська Ганна Романівна,
асистент кафедри теорії права і прав людини,
куратор Юридичної клініки Школи права
Українського католицького університету

Ошовська Марія Андріївна,
здобувачка вищої освіти
Українського католицького університету,
клініцистка Юридичної клініки Школи права
Українського католицького університету

ЮРИДИЧНІ КЛІНІКИ ЯК ПРОВАЙДЕРИ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ДЛЯ ВОЛОНТЕРІВ ТА БЛАГОДІЙНИКІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПУБЛІЧНІ ЗБОРИ БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ

Стаття присвячена викликам, з якими стикаються благодійники, які здійснюють публічні збори благодійних пожертв та волонтери, зокрема: правовий статус волонтера та благодійника; організаційно-правові форми здійснення та особливості оподаткування таких видів діяльності; юридична відповідальність волонтерів та благодійників. У роботі наведені короткі виклади законодавчих положень, які коментуються чи критикуються, сформульовані основні підходи до надання правової допомоги та просвітницької діяльності з боку юридичних клінік у питаннях волонтерства та благодійності.

Ключові слова: волонтерська діяльність, волонтерство, благодійна діяльність, публічні збори благодійних пожертв, юридична клініка.

Постановка проблеми. Культура волонтерства та благодійності в Україні існує давно та активно розвивається. З початком російсько-української війни у 2014 році та повномасштабного вторгнення у 2022 році волонтерство стало позначати не тільки благодійну громадську активність, але й основну діяльність багатьох громадян. Волонтерство як інструмент громадянського суспільства вирішує чимало актуальних проблем: забезпечення українських військових формувань, допомога внутрішньо переміщеним особам, відновлення зруйнованих або пошкоджених будівель. Поширення волонтерства призводить до низки правових проблем під час здійснення благодійної діяльності. Вирішення цих проблем значно спростило б волонтерську діяльність та збільшило б її результативність. Юридичні клініки, які виконують своє призначення через служіння суспільству, можуть брати активну участь у протидії вказаним проблемам, зокрема – надавати правову допомогу та здійснювати інформаційну роботу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі правові питання волонтерства розглядали у своїх працях В. В. Вашкович, Ю. О. Кривенко. З початком повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році наукові напрацювання у цій сфері набули нової актуальності, зокрема у роботах О. Ю. Василенко, Т. О. Карабін, Я. В. Лазур, П. В. Горінова, О. М. Шуміло. Низка правових проблем в аспекті волонтерства й досі не вирішена. Так, у 2023 році аналітична організація «Центр демократії та верховенства права» презентувала найпоширеніші правові питання, пов'язані з діяльністю волонтерів, зокрема: статус волонтерів, особливості їх податкової звітності, форми провадження волонтерської діяльності тощо [1]. На жаль, доки в Україні триває війна, ці питання залишаються актуальними.

Мета наукової статті. Мета цієї статті – виявити основні виклики та питання у сфері правового регулювання волонтерської діяльності, а також – розробити інструменти, завдяки яким юридичні клініки можуть допомогти у їх вирішенні.

1. Правовий статус волонтера та благодійника, соціальні гарантії

Законодавство України у ст. 1 ЗУ «Про волонтерську діяльність» визначає волонтерську діяльність як форму благодійної діяльності – добровільну, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Перелік напрямів волонтерської діяльності не обмежений – це може бути будь-яка не заборонена законом практика.

Волонтером може бути будь-яка фізична особа з 14 років, дієздатність якої не обмежена, та яка перебуває в Україні на законних підставах. Неповнолітні особи можуть бути залучені до волонтерської діяльності лише за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника та в обмежених напрямках. Законодавство передбачає соціальні гарантії для

волонтерів, зокрема виплату одноразової грошової допомоги у випадках отримання інвалідності або загибелі, пов'язаних із наданням допомоги у зв'язку зі збройною агресією.

Іншим особливо актуальним видом благодійної діяльності є здійснення публічного збору благодійних пожертв (далі також – публічний збір пожертв). Він полягає у добровільній акумуляції коштів або майна серед невизначеного кола осіб з певною ціллю.

Благодійником за ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації», вважається дієздатна фізична особа або юридична особа приватного права, яка добровільно здійснює один чи декілька видів благодійної діяльності.

2. Основні правові виклики провадження волонтерської та благодійної діяльності щодо публічних зборів благодійних пожертв

2.1. Організаційно-правові форми та особливості здійснення волонтерської та благодійної діяльності

Волонтер може надавати свою допомогу індивідуально або на базі неприбуткової організації чи установи. Є напрями волонтерської діяльності, які волонтер не може провадити самостійно – це ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру та надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану тощо (ст. 1 ЗУ «Про волонтерську діяльність»).

Залучати волонтерів можуть неприбуткові організації, тобто зареєстровані у встановленому порядку та внесені до Реєстру неприбуткових установ та організацій юридичні особи. Доходи неприбуткової організації можуть використовуватись виключно для фінансування утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети та напрямів діяльності, визначених в установчих документах. Податковий кодекс також встановлює вимоги щодо установчих документів таких організацій.

Суб'єктами благодійної діяльності є і фізичні особи, і юридичні, зокрема благодійні організації, які створюються як благодійні товариства, установи чи фонди. Засновниками благодійних організацій можуть бути фізичні та юридичні особи приватного права.

Укладення договору про провадження волонтерської діяльності з неприбутковою організацією чи установою не є обов'язковим. Винятками є такі три випадки надання волонтерської допомоги:

– за згаданими раніше напрямками щодо допомоги під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та надання волонтерської допомоги військовим і правоохоронним органам;

- у разі такого бажання волонтера або його законного представника;
- під час відшкодування витрат, пов'язаних із наданням волонтерської допомоги.

Особа, яка здійснює публічний збір пожертв, може діяти від імені благодійної організації на підставі довіреності, від власного імені на користь благодійної організації на підставі контракту або на користь інших бенефіціарів від свого чи їхнього імені на підставі контракту. Закон передбачає низку істотних умов таких договорів.

Одне з питань, яке постає під час здійснення особою публічного збору пожертв – це особливості звітності. Українське законодавство передбачає обов'язкову звітність лише для неприбуткових організацій чи територіальних громад у випадку публічного збору пожертв із використанням благодійного електронно-комунікаційного повідомлення (також відоме як SMS-благодійність). Однак у майбутньому вважається актуальним передбачити у національному законодавстві схожі положення для більшого кола публічних зборів пожертв із обмеженнями чи санкціями за відсутність прозорої звітної документації. В. В. Вашкович, досліджуючи закордонний досвід врегулювання цього питання також наголошує на вимогах щодо відкритості та доступності інформації про надходження та витрати, звітування на запити заявників, публічні реєстри чи видання тощо [4, ст. 40].

Питання, що стосуються договорів про провадження волонтерської діяльності, посвідчень та можливості самостійного надання волонтерської допомоги за результатами опитування від «Центру демократії та верховенства права» є найбільш поширеними [1]. Спірною є надмірна бюрократизація під час здійснення публічного збору пожертв, особливо під час воєнного стану. Убачається не зовсім актуальною та реалістичною практика укладення контрактів із бенефіціарами, зокрема таких деталізованих, як передбачає законодавство.

2.2. Особливості оподаткування волонтерської та благодійної діяльності у вигляді публічних зборів пожертв

Ознака неприбутковості організації присвоюється громадським об'єднанням (громадським організаціям та спілкам) і благодійним організаціям, відповідні юридичні особи вносяться до Реєстру неприбуткових установ та організацій. Неприбуткові організації не є платниками податку на прибуток, а отже, – благодійні надходження на рахунок неприбуткової організації не оподатковуються [7].

Оподаткування благодійної діяльності фізичних осіб було довгий час питанням суспільних дебатів. Створення Реєстру волонтерів антитерористичної операції та/або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації (далі – Реєстр волонтерів) стало рішенням проблеми. У такому реєстрі міститься інформація

про банківські рахунки, відкриті на ім'я волонтера, що призначені для здійснення благодійної діяльності. Отримані благодійниками кошти, спрямовані на допомогу визначеному колу осіб, пов'язаних із захистом територіальної цілісності України, до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку не включаються, а отже, особа не сплачує податок на доходи та військовий збір.

Популярним залишається явище публічного збору пожертв на особисті рахунки багатьох благодійників, які розглядаються як доходи осіб, що підлягають оподаткуванню. Актуальним вбачається впровадження у майбутньому схожого реєстру з пільговим оподаткуванням для благодійників, які спрямовують кошти і на інші напрями.

2.3. Юридична відповідальність під час здійснення волонтерської та благодійної діяльності у вигляді публічних зборів пожертв

Здійснюючи волонтерську чи благодійну діяльність з публічного збору пожертв, особи можуть стати суб'єктами кримінальних правопорушень проти власності (крадіжка, шахрайство, привласнення чи розтрата, заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою) та у сфері господарської діяльності – продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку. Також на осіб, попри звільнення у деяких вищезгаданих випадках від сплати податків на прибуток чи доходи, поширюється податкова відповідальність у частині подання звітності.

Неоднозначну реакцію суспільства викликала стаття 201-2 КК України. Новела має і вади з боку юридичної техніки, на які вказують зокрема О. О. Дудоров та Р. О. Мовчан [8], і породжує практичні проблеми, оскільки деякі добродішні практики волонтерства можуть формально становити склад цього кримінального правопорушення. Не до кінця зрозумілим є також розмежування положень, що передбачають відповідальність, як-от статей 185, 190, 191, 192 КК України, статей 51, 164-2 КУпАП.

Це лише окремі з правових викликів, із якими ледь не щодня стикаються волонтери та благодійники. Подолання цих викликів є завданням для всієї правової спільноти України – як науковців, так і юристів-практиків. Свою лепту у розв'язання практичних проблем волонтерства може внести і юридичний клінічний рух.

3. Потенціал юридичних клінік у протидії правовим викликам волонтерської діяльності

Юридичні клініки – це форма соціально спрямованої практики для студентів юридичної спеціальності. Робота в клініці покликана не тільки покращити

професійні навички, як-от написання процесуальних документів чи надання консультацій, але й відрефлексувати щодо етичних засад діяльності юриста. Робота юридичної клініки має відповідати на запити суспільства, зокрема на такий актуальний та не до кінця розвинений у правовій площині рух волонтерства та благодійності.

3.1. Надання правової допомоги

З моменту заснування юридичні клініки є активними надавачами безоплатної правової допомоги. Цей напрям діяльності клініки передбачає надання правових консультацій, аналіз та підготовку процесуальних документів, у чому часто потрібна допомога людям, які не мають професійної освіти. В аспекті волонтерської та благодійної діяльності надання правової допомоги клініками може відбуватися за такими напрямками:

- 1) консультування щодо правового статусу і соціальних гарантій волонтера;
- 2) допомога у реєстрації благодійної організації чи громадських об'єднань та включення її до Реєстру неприбуткових установ та організацій;
- 3) заповнення заяви та збору пакету документів про включення особи до Реєстру волонтерів;
- 4) укладення договору про провадження волонтерської діяльності, отримання довіреності чи контракту для здійснення публічних зборів пожертв.
- 5) надання податкових консультацій тощо.

3.2. Роз'яснювальна та інформаційна діяльність

Street-law або правопросвітницька діяльність – також невід'ємна частина діяльності юридичних клінік. Вона передбачає проведення інтерактивних занять на правову тематику, розробку та поширення інформаційних графічних чи відеоматеріалів. В аспекті волонтерської та благодійної діяльності найбільш типовими формами роботи юридичних клінік можуть бути:

- 1) правопросвітня робота серед благодійних та громадських організацій та ініціатив: проведення лекцій, форумів, стратегічних сесій для ініціативних громадян з метою покращити роботу вже наявної організації або створити нову. Належну увагу юридичні клініки мають приділяти й аудиторії, яка навчається у школах і також активно долучається до волонтерства чи публічних зборів пожертв;
- 2) виготовлення і поширення інформаційних матеріалів (інфографіки, алгоритми, чек-листи, відео) із роз'ясненням правових аспектів волонтерства. Так, оскільки благодійність сьогодні об'єднала всю країну та тих, хто за кордоном, і може провадитись із будь-якої точки світу, актуальним є збільшення обсягу діяльності юридичних клінік у соціальних мережах та подання правової інформації у простому, зрозумілому та навіть інтерактивному вигляді.

Висновки. Волонтерство та благодійність є впливовими рушійними силами зараз, під час збройного конфлікту, і будуть не менш важливими після його

завершення під час повоєнної відбудови. Проте ці види діяльності не отримали ані повноцінного законодавчого забезпечення, ані глибинного наукового дослідження, внаслідок чого виникають практичні правові проблеми. Успішним вирішенням цих проблем вбачається співпраця науковців у дослідженні практик та підходів, законодавця у покращенні нормативного регулювання та юридичних клінік – у тлумаченні, інформуванні та допомозі представникам благодійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Повтарь Н., Сташук М. Аналіз результатів опитування щодо правових питань, пов'язаних з діяльністю волонтерів в Україні (березень 2023 року). *Центр демократії та верховенства права*. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/analiz-opytuvannya-volontery/>
2. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
3. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
4. Вашкович В. В., Василенко О. Ю., Карабін Т. О., Лазур Я. В., Манзюк В. В., Рошканиук В. М. Посібник волонтера. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2022. 88 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/41997>
5. Про затвердження Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та організацій до Реєстру та виключення з Реєстру: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2016 р. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2016-п#Text>
6. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
7. Пашинський А. Реєстрація волонтерської організації під час війни. *Юридична Газета*. 2022. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/reestraciya-volonterskoyi-organizaciyi-pid-chas-viyini.html>
8. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*, 2022. 2(98), 99–115. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.98.99-115>

References

1. Povtar, N., Stashuk, M. (2023). Analiz rezultativ opytuvannia shchodo pravovykh pytan, pov'язanykh z diialnistiu volonteriv v Ukraini (berezen 2023 roku). Tsentr demokratii ta verkhoventstva prava. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/analiz-opytuvannya-volontery/>
2. Pro volontersku diialnist: Zakon Ukrainy vid 19.04.2011 r. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
3. Pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 r. № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>
4. Vashkovych, V. V., Vasylenko, O. Iu., Karabin, T. O., Lazur, Ya. V., Manziuk, V. V., Roshkaniuk, V. M. (2022). Posibnyk volontera. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka». 88 s. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/41997>

5. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia Reiestru neprybutkovykh ustanov ta orhanizatsii, vkluchennia neprybutkovykh pidpriemstv, ustanov ta orhanizatsii do Reiestru ta vykliuchennia z Reiestru: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.07.2016 r. № 440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2016-p#Text1>
6. Podatkovi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
7. Pashynskiy, A. (2022). Reiestratsiia volonterskoi orhanizatsii pid chas viiny. *Yurydychna Hazeta*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/reestraciya-volonterskoyi-organizaciyi-pid-chas-viyni.html>
8. Dudorov, O. O., Movchan, R. O. (2022). Kryminalno-pravova zaborona shchodo nezakonnoho vykorystannia humanitarnoi dopomohy: sumnivna zakonodavcha novela. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka*, 2(98), 99–115. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.98.99-115>

Hanna Karachevska, Mariia Oshovska. Legal clinics as providers of legal aid for volunteers and charities who make public charity fundraising

The culture of volunteering and charity in Ukraine has long existed and is actively developing. With the outbreak of the Russian-Ukrainian war in 2014 and the full-scale invasion in 2022, the concept of a volunteer has come to mean not only charitable civic activity, but also the main activity of many people. Charity as a tool of civil society solves many pressing problems: supplying Ukrainian military units, helping internally displaced persons and people with disabilities, restoring destroyed or damaged buildings etc, dealing with ecological issues ect. The concepts of volunteer and benefactor have become interchangeable in the modern context. The spread of these phenomenons raises many questions regarding legal regulation of charitable activities and the relevance of the legislative provisions regulating those issues. These problems became a widely discussed topic and subject of research for a Center for Democracy and Rule of Law that made a survey among volunteers in 2023. Overcoming these challenges would greatly simplify volunteer and charitable activities and increase their effectiveness.

The article focuses on the challenges faced by benefactors that conduct public fundraising and volunteers, in particular: the legal status of a volunteer and a benefactor; legal forms of such activities; peculiarities of taxation; legal responsibility of volunteers and benefactors. The paper provides brief summaries of the legislative provisions that are commented on or criticized, and formulates the main approaches to providing legal assistance and awareness spread by legal clinics in the fields of volunteering and charity. Legal clinics, perceived as a form of socially oriented practice for law students, can carry out various activities and advise members of the public on these issues. It is advised legal clinics to focus on two key steps: providing administrative support with contracts, constituent documents, application for inclusion in the Register of volunteers, tax reporting etc. and incorporation of online-format of consulting and educating, making legal help more accessible for anyone in need.

Keywords: *Volunteering, charity, public gatherings of charitable donations (fundraising), legal clinic.*